

КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ В АВТОРСЬКИХ ДИДАКТИЧНИХ МАТЕРІАЛАХ ПРАКТИКАНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

*Головата Л.М.,
доцент кафедра української мови та
методики її навчання*

Сьогодні перед мовною освітою постають завдання, що потребують творчого підходу в процесі їх розв'язання, зокрема активізувалися проблеми вдосконалення методики викладання української мови, зумовлені зростанням ролі принципу текстотворчості і соціокультурного принципу.

За новими вимогами до навчального процесу в загальноосвітніх школах, учень повинен не просто засвоїти лінгвістичну теорію, а й навчитися застосовувати отримані знання на практиці, у різних мовленнєвих ситуаціях. Учитель (у нашому випадку практикант-філолог) покликаний розширювати українознавчий світогляд школярів, формувати у них розуміння поняття «мала Батьківщина», виховувати почуття любові до рідного краю. Оптимальним варіантом для цього може бути вивчення синтаксису (саме в цьому розділі найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць) на основі краєзнавчих матеріалів, що включають художні твори письменників Тернопільщини.

Актуальність пропонованої статті детермінована потребою покращити якість засвоєння учнями теоретичних відомостей із синтаксису простого ускладненого речення через уведення в структуру уроків елементів краєзнавства.

Сучасна методика викладання української мови в середній школі акумулювала педагогічний досвід провідних учених-методистів й передбачає систему різноманітних підходів до розгляду синтаксису й простого ускладненого речення як його частини. Особливої актуальності набуває соціокультурний принцип, який вимагає вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах інших народів. Його втіленню сприяє соціокультурна змістова лінія, яка є засобом опанування національних, загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, передбачає осмислення і синтез здобутих учнями знань з інших предметів, трансформацію їх у цілісну світоглядну картину світу. Вона ґрунтується на суспільній та культураносній функціях мови і реалізується на основі текстів відповідної тематики, які використовують як дидактичний

матеріал, передбачає вихід за межі одного навчального предмета і посилення зв'язку освіти з широким культурним контекстом [6, с. 16].

Одним із шляхів реалізації соціокультурної змістової лінії вважається краєзнавчий аспект у викладанні української мови. Це застосування під час занять вправ і завдань на основі текстів літератури рідного краю чи матеріалів, які б відображали історію нашої малої Батьківщини (на жаль, проблема поетапного залучення краєзнавства в наскрізному навчанні ЗОШ ще не знайшла своєї практичної реалізації).

Використання краєзнавчих текстів на уроках вивчення простого ускладненого речення буде ефективним, а також сприятиме реалізації міжпредметних зв'язків. Для підліткового віку (14–15 р.) характерний підвищений інтерес до себе як особистості, до свого роду, України. Тому учням 8-го класу буде цікаво попрацювати з цікавим і пізнавальним матеріалом. Під час опрацювання мовної тканини текстів літературно-краєзнавчого характеру вони спостерігають функціонування однорідних членів речення, звертань, вставних і вставлених компонентів, відокремлених і уточнювальних членів речення у мові, поступово вдосконалюють граматичну будову власного мовлення і виробляють навички пунктуаційної грамотності.

Для того, щоб уроки з використанням краєзнавчих матеріалів були ефективними, вчителю (студентові-практиканту) необхідно сформулювати систему роботи, якої він буде дотримуватися: ознайомитися з теоретичними відомостями, на яких ґрунтується краєзнавча робота з української мови; підібрати літературу для безпосереднього використання на уроках; враховувати напрацювання колег-словесників; розробити власну методику впровадження краєзнавчої роботи; використати дидактичний матеріал тематичного характеру, посібники та збірки нарисів про творчість письменників-земляків [3, с. 30].

Для реалізації краєзнавчого аспекту під час викладання синтаксису простого ускладненого речення неабияке значення мають правильно підібрані дидактичні матеріали, на основі яких формулюються відповідні вправи. Як показує практика, сучасні школярі дуже мало знають про історію, літературу, видатних осіб своєї малої Батьківщини, а тому на уроках української мови майбутнім учителям-словесникам доречно розширювати кругозір учнів, використовуючи пізнавальні завдання, а також такі форми й методи роботи, які відповідали б розвитку людини, її духовності, сприяли б розкриттю розумових здібностей дитини. Система вправ і завдань, розроблених на основі місцевого матеріалу, має високий потенціал для активізації художнього сприймання учнів, допомагає створити психологічні передумови для розуміння

індивідуальної манери письма митців слова, виховує інтерес до літературного твору, історії рідного краю.

Пропонуємо зразки вправ і завдань до розділу «Просте ускладнене речення» на основі художніх творів сучасних письменників Тернопілля.

Вправа 1. Прочитайте уривок. Доберіть до нього заголовок. Спробуйте продовжити текст, використовуючи речення з однорідними членами.

Гарне місто Тернопіль! Мальовниче озеро, затишні парки, ошатні вулиці й будинки та величні храми створюють неповторний, самобутній оазис душевної рівноваги для мешканців міста. Воно зародилося близько п'яти століть тому на велетенському пагорбі, оточеному терновим полем. Велике місто Тернопіль! (За Анатолієм Сивирином).

Вправа 2. Прочитайте текст. Поміркуйте, над якими проблемами роздумує його автор. Чи є вони актуальними сьогодні? Знайдіть у тексті звертання, випишіть їх, вкажіть, чим вони виражені. Складіть 3 – 4 речення, які б продовжили тему висловлювання, використовуючи поширені звертання.

А нас, українців, третина світових запасів найродючішого ґрунту заманила у пастку, де кожен необачний, та генетично звичний крок загрожує самознищенням. Вдумаймося, люди, діти блакитного неба й золотого лану! Нам нічого не треба, в нас усе є. В нашу землю кинеш зернину – виросте десять колосків, ото тобі, козаче, й хліб. Упхаєш знічев'я суху стеблину – за рік-другий колишеться гіллям вербиченька-чарівниченька, ото тобі, козаче, й затінок. Упряжеш сивого волика чи гнідого кониченька, ухопишся мускулястими козацькими рученьками за чепіги, заплетеш оселедця довкола вуха, щоб не заважав, сьорбнеш поту солоного, піднапружишся, зореш землиці скільки видно оком, засієш – і лежи горілиць, чекай врожаю, милуйся зоряним небом, срібним місяченьком, лічи зорі Чумацького шляху, слухай, як хрущі над вишнями гудуть... (Леся Романчук).

Вправа 3. Прочитайте текст. Які думки і почуття він у вас викликає? Знайдіть помилки при виділенні вставних конструкцій. Запишіть речення, правильно розставляючи розділові знаки. Свою думку аргументуйте.

... Колись правду кажучи я любив дощ. Тепер він холодний, бридкий і непривітний. Я боюсь його. А ще напевно суму в очах. Того, котрий щоденно зустрічаю на вулицях, у метро, у дзеркалах. Той, котрий інколи гублю в роботі, інколи у снах, та частіше за окулярами. Здається його ніхто не помічає. Про нього ніхто не запитує, бо кожен зациклений на власному. Нас оточує темрява і на жаль навіть ті світлі випромінювання любові також губляться у кривих, вузьких вуличках, як люди у мовчазній млі своїх почуттів. Люди не можуть бути вільними чи зайнятими, вони просто включають світло – зелене або червоне. Хоча оптимальним очевидно видається жовте (За Іваном Байдаком).

Вправа 4. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки. Поширте речення відокремленими означеннями, вставляючи їх на місці крапок. Поясніть уживання розділових знаків.

У блаженній високості ... прощально тужать журавлі й несуть далеко з собою пісню

Ніким ще не описана чарівність осіннього неба. А в ньому ліниво пролітає павутиння Великі каравани кучерявих хмарин пропливають над водою і задивляються у ... води річок на свою невимовну вроду.

Придивись уважно до хмарин і побачиш серед них ... табун коней То раптом незрівнянної краси палаці постають перед твоїм зором.

А он уже влягається ведмедиця посеред голубого безмежжя і зачаровано позирає на ...землю.

І все це поспішає у якісь незнані світи

День – тихий, замріяний. Золоті пасма сонця залишають на ... землі все довші і довші тіні.

Небо смутнішає. Здається, що ось-ось зронить на землю важкі краплини сльозин... (За Жанною Юзвою).

Вправа 5. Прочитайте текст. Випишіть прості речення, ускладнені відокремленими й уточнювальними членами. Підкресліть у них усі члени речення. Зробіть синтаксичний розбір виділеного речення.

Біло-сиві дерева непорушно стояли, припорошені снігом, і плавним каскадом підіймалися до неба, а далі то знову спадали, то підіймалися. Селище підступало до гір і тиснулося між сіро-бурих, обважнілих і порепаних від часу, де-не-де засніжених скель. Гірська річка мчала, раз-по-раз зникаючи з очей за будинками, пагорбами й деревами, і вискакувала вже з боку селища. На горбочку, майже навпроти готелю, стояла кремезна в основі, але витягнута шпильями, дерев'яна церква. Зарецький дивився на селище. Тепер багато чого змінилося... (За Анатолієм Дністровим).

Цілеспрямована робота з реалізації краєзнавчого аспекту під час занять з української мови сприяє, з одного боку, підвищенню інтересу до предмета, а із іншого – створює позитивну мотивацію під час засвоєння мовних засобів при опрацюванні культурознавчої та краєзнавчої інформації. Вчителів варто приділити більше уваги реалізації соціокультурної змістової лінії. Одним із ефективних шляхів її реалізації на уроках вивчення простого ускладненого речення є використання краєзнавчих матеріалів. Вправи і завдання, розроблені на їх основі, сприяють всебічному розвитку учнів, виховують інтерес і любов до рідного краю, формують високе почуття патріотизму, національну гордість за минуле й сучасне нашої малої Батьківщини. Звернення до різноманітних матеріалів, пов'язаних із Тернопільщиною, формує художньо-естетичні смаки

школярів, спонукає до творчого пошуку. Тому вчителям варто використовувати такі тексти і популяризувати їх.

Список використаних джерел

1. Кулик Н. Виховання національної самосвідомості на уроках української мови. Освітнянин. 2008. № 4. С. 17–19.

3. Купцова В. Система краєзнавчої роботи на уроках мови. Дивослово. 1998. № 8. С. 30–35.

4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник /за редакцією проф. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.

6. Ярмолюк А. Соціокультурний аспект навчання української мови: система вправ і завдань. Українська мова і література в школі. 2011. № 3. С. 14–20.